

SOCIETATEA BASARABEANĂ ȘI PRESA LOCALĂ ÎN VARA ANULUI 1914. SENTIMENTUL APROPIATEI CATASTROFE
THE BESSARABIAN SOCIETY AND THE LOCAL PRESS IN 1914. THE PREDICTION OF THE UP-COMING CATASTROPHE

V. V. Morozan*

Abstract

The Bessarabian press accounts from the summer of 1914 were marked initially by the visit of Tsar Nicholas II in this small part of the empire. The event raised interest with the population and it headlined the better half of June. The visit, amply detailed in the press, took place on June the 16th/ June 3rd and raised considerable interest among the residents of Chisinau. The festive tone of the events became cautious following the assassination of Archduke Franz-Ferdinand, and as the events unfolded in July, the tone of the accounts varied, in the first half of the month the internal problems were primary and the end of the month was marked by alarming accounts of the possibility of a European war. Following the start of the war the public's full attention was focused on the war and the media's accounts reflect that concern.

Keywords: Bessarabia, local press, 1914, WWI, Tsar Nicholas II, official visit, Russia, Romania.

Vara anului 1914 începea pentru locuitorii Chișinăului cu informații bune, printre care era și cea privind sosirea la Chișinău, la 16 iunie, a împăratului Nicolae al II-lea. Sosirea împăratului la Chișinău era precedată de vizita familiei imperiale la Constanța, unde, la 14 iunie, a avut loc întrevederea cu Regele Carol I și familia acestuia. După părerea Ministrului Afacerilor Externe al României, E. Porumbaru, „vizita familiei imperiale a provocat în rândul poporului român numai sentimente de autentică simpatie și recunoștință. Rusia, puternica noastră vecină, ne-a sprijinit de multe ori în lupta pentru independență. De aceea, putem doar să ne bucurăm, văzând că bunele relații existente între cele două popoare devin tot mai strânse”¹. Aprecierile lui E. Porumbaru privind relațiile româno-ruse au avut cele mai favorabile reacții în presa rusă, inclusiv cea basarabeană. De remarcat că aceste aprecieri apăreau pe aceleași pagini pe care se discuta vizita lui Wilhelm al II-lea

* Prof. Univ. Dr., Universitatea de Stat Sankt-Petersburg.

¹ „Golos Chișineva” („Vocea Chișinăului”), nr. 149/ 1 iunie 1914.

București, planificată pentru august 1914². În legătură cu acesta, se menționau și aprecierile inamicale din presa germană privind politica Rusiei în Balcani. Autorii acestor publicații avertizau insistent România de apropierea de Rusia, care, susțineau aceștia, tindea să facă din Balcani „satrapia” sa.

Vizita lui Nicolae al II-lea a fost prilejuită de dezvelirea festivă, la 3 iunie, a monumentului lui Alexandru I. Permișiunea pentru ridicarea acestuia s-a primit din partea înaltelor autorități ale Rusiei, la 22 noiembrie 1911. De abia după aceea, pentru ridicarea acestuia a început strângerea donațiilor voluntare din partea locuitorilor Basarabiei, care au reprezentat peste 100 000 de ruble. Autorul viitorului monument a devenit cunoscutul sculptor italian Ettore Ximenes. Soarta monumentul avea să fie tristă, fiind demolat în anul 1918.

Cu ocazia sosirii lui Nicolae al II-lea, în oraș domnea o animație furtunoasă. Cu câteva zile înainte de sosirea împăratului la Chișinău a fost deja adus, cu trenul, grajdul imperial, care a trezit un interes nemaipomenit din partea locuitorilor. Amplasate în încăperile gărzii de pompieri din Chișinău, caleștile imperiale au devenit obiectul unei atenții deosebite a locuitorilor orașului. Ei au urmărit cu interes mersul pregătirii întâmpinării înalților oaspeților. La 30 mai, în jurul orei 7 a.m., pe strada Alexandrovskaja au fost amplasate în tronsoane trupele garnizoanei locale pentru repetiția apropiatelor festivități. În ciuda orei matinale, mulți orășeni au venit să privească această acțiune. În așteptarea numeroșilor oaspeți, proprietarii hotelurilor au ridicat brusc prețurile de cazare în diferite camere, până la opt ruble în hotelurile obișnuite și până la 20 de ruble în acele hoteluri care se aflau pe itinerariul parcursului familiei imperiale. De remarcat că, în afară de cei care întâmpinau nemijlocit familia imperială și participanții dezvelirii monumentului lui Alexandru I, în număr destul de mare, autoritățile orășenești au primit încă 19 000 de cereri din partea locuitorilor Chișinăului „pentru dreptul de acces în locurile unde se aflau înalte personalități”³.

Numai la 13 iunie au fost date 3 700 de invitații, ce-i drept, în esență femeilor⁴. O anumită stare față de evenimentele acelor zile a fost creată și de presă. Chiar dacă pe 16 iunie centrul orașului a fost înconjurat de gardienii poporului, distribuitorii de ziare reușeau, totuși, să pătrundă în mulțime pentru a le difuza. Câte orele 10, practic, nu mai rămânea nici un ziar nevândut. Locuitorii orașului le cumpărau cu plăcere cu 10-15 copeici, prețul lor fiind de doar cinci copeici, sau cu cinci copeici pentru un ziar de o copeică.

În ansamblu, festivitățile s-au desfășurat fără întâmplări deosebite. Au fost doar unele confuzii, respectiv, nu a putut sosi la timp, pentru a participa la eveniment, familia primarului interimar al orașului, A. M. Gudevici. Deși avea invitație, dintr-un motiv necunoscut, nu a fost lăsată de gardieni să treacă. O altă

² „Golos Chișineva” nr. 153/ 6 iunie 1914.

³ „Golos Chișineva” nr. 148/ 31 mai 1914.

⁴ „Golos Chișineva” nr. 149/ 1 iunie 1914.

confuzie a avut loc la Duma orășenească unde s-a organizat masa festivă. Din lipsa tacâmurilor, a fost amânată cu două ore, obligându-i pe oaspeți să se plictisească așteptând.

De remarcat că ordinea în oraș era asigurată nu numai de poliția locală, ci și de demnități importante ale poliției din Sankt-Petersburg. Sosind în ajun din capitală, ei s-au cazat într-un cartier al orașului unde nu aveau acces persoane străine. Ei au împărțit imediat Chișinăul pe sectoare și au început să verifice asiduu pe locatarii acelor case care se aflau în zona de proximitate a desfășurării festivităților și a prezenței familiei imperiale. Persoanele fără pașaport sau ale căror documente nu erau în ordine, precum și toate persoanele suspecte erau rugate insistent să părăsească imediat orașul, până la plecarea țarului.

Sub o pază specială era și închisoarea orașului, iar pentru întărirea asigurării ordinii publice a fost creată a trupă de 100 de gardieni populari aleși din rândul preoților satelor Basarabiei. În total, pentru gardienii populari ai orașului s-au înscris peste 4 000 de persoane, în principal dintre funcționarii diferitelor instituții ale statului. De altfel, mulți dintre ei s-au înscris numai pentru a participa la festivități, întrucât prin hotărârea autorităților regionale nu li s-au acordat invitații. Lucrările de organizare s-au desfășurat sub controlul ministrului afacerilor interne, V. F. Djunkovski, care a sosit la Chișinău pe 13 iunie. Între înaltele demnități sosite în orașul de gubernie era ministrul afacerilor externe S. D. Sazonov, precum și Ambasadorul României în Rusia, contele C. Diamandi.

Evenimentul, rar pentru Chișinău, s-a desfășurat într-o atmosferă deosebit de festivă. „Pe 3 iunie (stil vechi) Împăratul și Împărăteasa – scria „Bessarabskaia jizni” –, cu țarevicii, moștenitorul tronului și augustezele fiice au binevoit să sosească în orașul Chișinău la orele 9 și 30 minute a.m.”⁵. Din zorii zilei, mulțimea de doritori să vadă familia imperială deja a pornit spre strada Alexandrovskaja, pentru a ocupa mai devreme locuri confortabile pentru privirea procesiunii.

Această vizită a fost reflectată foarte detaliat de presa locală. Pe lângă descrierea scenei festive a primirii împăratului cu marșul ceremonial al gărzii militare și alte acțiuni, presa reproducea și fragmentele din discursul lui Nicolae al II-lea cu privire la Basarabia: „În decurs de 100 de ani, Basarabia a arătat, într-adevăr, că este cu inima puternic atașată de Rusia și este animată de sentimente rusești. Beau din inimă pentru nobilimea basarabeană și pentru întregul pământ basarabean”⁶.

În aceeași zi, Nicolae al II-lea a plecat la Țarskoe Selo, oprindu-se pe drum în gări mari pentru întâlniri cu supușii lui.

⁵ „Bessarabskaia jizni” nr. 128/ 5 iunie 1914.

⁶ *Idem*.

Săptămânile următoare nu s-au remarcat în gubernie prin evenimente cât de cât semnificative. Totul își urma cursul firesc. În cercurile de afaceri se discuta despre o oarecare revigorare în viața economică a ținutului, mai ales că precedenții doi ani nu se dovediseră a fi prea productivi, iar oamenii sperau că anul 1914 va fi unul norocos, mai ales în sectorul agricol.

De aceea, știrile privind asasinarea arhiducelui Franz-Ferdinand a devenit un eveniment extrem de important pentru presa locală, punându-se accentul mai ales pe cauzele și motivele crimei. Se menționau amănuntele tragediei care a avut loc, dar nu se spunea aproape nimic despre posibilele urmări pentru Europa, iar dacă se scria despre schimbările ce urmau să aibă loc, era vorba numai despre cele care se refereau la politica internă a Imperiului.

Semnificativ este faptul că societatea basarabeană și presa au manifestat multă compasiune față de victimele acestei tragedii, condamnând actul lui Gavril Princip. Se vorbea despre cuvântarea înflăcărată a premierului României, I. C. Brătianu în Camera inferioară a parlamentului, care condamnă „cu profundă indignare” atentatul împotriva moștenitorul tronului austriac și a soției acestuia⁷. Se vorbea de atitudinea arhiducelui față de poporul român. „Răposatul Franz Ferdinand – scria „Bessarabskaia jizni” la 19 iunie (stil vechi) – este bine cunoscută prin simpatia sa deosebită pentru români, el se folosea de orice prilej pentru a-și exprima interesul deosebit pentru viața culturală și politica românilor. Numai cu vreo două săptămâni în urmă, Franz Ferdinand, primindu-l pe fostul atașat militar român la Viena, colonelul Eremie, și-a exprimat bunăvoința și cele mai bune sentimente față de România...”⁸. Într-un cuvânt, tragedia din Sarajevo nu a devenit inițial motivul încordării în societate. Nelinișteau doar neîncetatele pogromuri și persecuții împotriva sârbilor în cadrul Austro-Ungariei. Basarabenii erau îndeosebi îngrijorați de devastarea casei mitropolitului sârb și a incapacității autorităților de a apăra personalitățile de furia maselor.

Pe măsura acutizării relațiilor sârbo-austriace, se intensifica și neliniștea în Basarabia. A început să se schimbe și tonalitatea atitudinii față de victima atentatului. Caracterizarea abordării politice și a calității umane ale arhiducelui căpăta trăsături tot mai negative cu fiecare zi ce trecea. Dacă la început se vorbea de calitățile lui Franz Ferdinand, peste o săptămână se menționau tot mai mult conservatorismul, intoleranța și alte trăsături negative ale acestuia. Apărea și conștientizarea posibilității unui conflict militar între Austria și Serbia. Cu toate acestea, în primele săptămâni, în presă și în cercurile sociale nu se vorbea despre o conflagrație general europeană. Primele semne ale inevitabilității conflictului au apărut la o săptămână după asasinarea arhiducelui. Respectiv la 10 iulie, în ziarul „Bessarabskaia jizni” au apărut articole cu titluri bombastice *Cotitura* și *Austria războinică*, în care se menționau amenințările Vienei nu numai la adresa Serbiei,

⁷ „Bessarabskaia jizni” nr. 140/ 19 iunie 1914.

⁸ *Idem*.

dar și a Rusiei⁹. Cu toate acestea, în societate, mulți sperau că Germania nu va permite partidului austriac, în frunte cu ministrul afacerilor externe, contele L. von Berthold să declanșeze un război împotriva Serbiei. „Atitudinea negativă a diplomaților berlinezi față de declarațiile belicoase ale contelui Berthold, – scria „Bessarabskaia jizni” –, a destins întrucâtva atmosfera încordată, determinând diplomația vieneză să reflecteze asupra hotărârilor sale, înainte de a trece la aplicarea acestora”¹⁰. Mulți mai considerau că o continuare a cursului spre un conflict armat cu Serbia va duce Austria spre izolare completă. Dar s-a dovedit că aprecierea posibilelor cercuri pacifiste din Austria era nejustificat de înaltă.

Menționăm că evenimentele de politică externă de la sfârșitul lunii iunie au fost întrucâtva date la o parte de informațiile privind sosirea la Chișinău a șefului eparhiei locale, arhiepiscopul Platon (P. F. Rojdestvenski), numit în funcție de pe 2 aprilie 1914, și primirea de către acesta a deputăției moldave. Cercuri largi de moldoveni ai guberniei nutreau speranța că noul vlădică le va acorda mai multă atenție intereselor naționale ale națiunii titulare a ținutului.

Deputăția moldavă primită de arhiepiscop i s-a adresat cu rugămintea de a contribui la diseminarea în școlile și bisericile Basarabiei a limbii materne, precum și la sprijinirea diferitelor acțiuni culturale. Arhiepiscopul Platon a ascultat cu înțelegere cererile formulate, evidențiind importanța deosebită a folosirii limbii materne pentru educarea religios-morală a locuitorilor ținutului și ridicarea nivelului cultural al acestora. Totodată, vlădica a chemat intelectualitatea moldavă să-i acorde în acest sens sprijin de orice fel¹¹.

Atitudinea arhiepiscopului față de nevoile naționale ale moldovenilor s-a discutat activ în mediul cultural al Basarabiei. Astfel, în zilele menționate, interesul locuitorilor Basarabiei pentru problemele interne ale guberniei era mult mai mare decât pentru informațiile externe care la începutul lunii iunie nu avea, în înțelegerea lor, o nuanță catastrofală. Astfel, la 15 iunie, în presa locală au apărut primele publicații care dădeau motive să se spere în depășirea crizei. Printre altele, în „Bessarabskaia jizni” a fost publicat articolul, cu titlul bombastic, *Semnal de retragere*: „Austriecii dau semnalul de retragere pe întregul front al pozițiilor pangermane. Presa venală – scria autorul articolului –, și-a potolit ardoarea, iar aventuriștii militaro-clericali au trecut de la amenințări la adresa Serbiei și Rusiei la clarificarea situației în cadrul imperiului”¹². La timpul respectiv au ajuns în Basarabia știrile că, la 12 iunie 1914, a fost un atentat la viața lui Grigorii Rasputin. Acest subiect a devenit, pentru câteva zile, obiectul discuțiilor din timpul liber al locuitorilor Chișinăului și al articolelor din presa locală.

⁹ „Bessarabskaia jizni” nr. 147/ 27 iunie 1914.

¹⁰ *Idem*.

¹¹ *Idem*.

¹² „Bessarabskaia jizni” nr. 151/ 2 iulie 1914.

Un nou prilej pentru discuții mondene a fost oferit de vizita în Rusia, la 8 iulie, a președintelui Franței, Raymond Poincaré. Majoritatea articolelor din ziare privind vizita oaspetului francez erau impregnate cu speranța finalizării pașnice a crizei de la Sarajevo, deși cuvântul război era, de asemenea, intens folosit de autorii articolelor. „Sporindu-și puterea militară, pregătite de război, Rusia, Franța și Anglia vor putea mai ușor să lucreze în favoarea păcii – reproducea presa basarabească cuvintele ziarului parizian „Le Temps” –, Uniunea înarmată, pavăza libertății franceze și a păcii europene. Fără aceasta – aventuri riscante, periculoase pentru democrație și patrie”¹³.

Evenimentele enumerate mai sus reduceau considerabil acuitatea încordării sociale, nepermițând ca frica să pătrundă adânc în conștiința oamenilor. Însă, pe 24 iulie, încordarea socială a sporit din nou. Aceste stări de spirit a exprimat ziarul citat, publicând articolul cu titlul bombastic *Panica*. Menționăm că presa locală reflecta în mod strălucit starea de spirit a societății basarabene, care, la începutul celei de-a doua jumătăți a lunii iulie, a început să resimtă tot mai acut apropierea catastrofei.

La data de 26 iulie, locuitorii guberniei au căpătat o nouă porție de frică, luând la cunoștință, tot din presa locală, de nota verbală a ambasadorului austro-ungar de la Belgrad și de cererile dure față de Serbia ale acestuia și mai ales de ultimatum. Declarația Guvernului Rusiei lăsa se înțelege că acesta se va pronunța în apărarea Serbiei: „Guvernul urmărește cu atenție evoluția confruntării sârbo-austriace, față de care Rusia nu poate rămâne indiferentă”¹⁴. După cele subliniate de presa locală, acțiunile Austro-Ungariei puneau atât de neașteptat, categoric și hotărât în fața Europei problema fatală, la care tot atât de neașteptat putea urma un răspuns: pace sau război¹⁵. Și, într-adevăr, în toate zilele care au urmat momentului asasinării arhiducelui, țările Europei au analizat variantele posibile de soluționare a crizei, neadmițând însă posibilitatea izbucnirii unui război. Și de aceea, ultimatumul Austro-Ungariei adresat Serbiei a devenit în măsură considerabilă un fapt surprinzător. De altfel, în toate țările europene puteau fi găsite cercuri obsedate de război. În Rusia una din portavocile acestor cercuri era publicația „Zemșcina”, care, după expresia nimerită a ziarului „Bessarabskaia jizni”, în tot acest timp a fost însetată de sânge. Dar partidele de război erau încă în minoritate în toate țările.

Fără îndoială, frica față de începerea unui război creștea în Basarabia și în urma dispozițiilor guvernamentale. După 26 iulie, aproape în toate numerele ziarului „Bessarabskie guberniskie vedomosti” („Buletinul guberniei Basarabia”) se publicau dispozițiile de interdicții emise de autorități. Prima dispoziție de acest fel a fost introducerea limitării de cenzură pentru publicarea „informațiilor privind unitățile militare și militar-navale, a căror divulgare în presă se interzicea, pe baza

¹³ „Bessarabskaia jizni” nr. 158/ 10 iulie 1914.

¹⁴ „Bessarabskaia jizni” nr. 161/ 13 iulie 1914.

¹⁵ „Bessarabskaia jizni” nr. 162/ 15 iulie 1914.

art.1 cap. II al legii din 18 iulie 1912”¹⁶. Conform Codului pedepselor al Imperiului Rus, cel vinovat de divulgarea publică și difuzarea prin presă a informațiilor referitoare la securitatea externă a țării, forțelor armate și construcțiilor pentru apărarea militară, era supus pedepsei de închisoare de la două la opt luni. În sfârșit, de la 31 iulie 1914, pe teritoriul guberniei Basarabia se introducea starea de război¹⁷.

În aceste condiții, discuțiile cu privire la război au căpătat un caracter general. Se discutau obligațiile de aliați ale Franței și Angliei față de Rusia. Locuitorii Basarabiei erau preocupați îndeosebi de poziția României în posibilul război. O parte dintre ei presupunea că România nu prea Rusia, de aceea, primind promisiunea din partea Austriei de a-i alipi Basarabia și chiar o parte a guberniei Herson, va efectua fără întârziere „o plimbare militară în Serbia de sud”. În ciuda acestor așteptări, România a sprijinit deschis Serbia, deși și-a păstrat un timp neutralitatea.

Sentimentele patriotice cuprindeau foarte rapid mediul urban al Basarabiei. Pe 29 iulie, la Chișinău, o mulțime de tineri, predominant elevi, au cerut orchestrei care cânta în grădina orășenească să interpreteze imnul „Doamne, apără-l pe Țar”, aclamându-l cu strigătele „Ura”. Tineretul agitat și mulți vizitatori ai grădinii, împreună cu trecătorii, în număr de câteva sute de persoane, cu drapele naționale, s-au îndreptat către monumentul lui Alexandru I, unde au organizat un miting patriotic. Mulțimea scanda „Trăiască Serbia”, „Să trăiești Serbia”, „Jos Austria”. De remarcat că, după declararea războiului de către Germania, din România soseau în Basarabia știri că în multe orașe, aproape zilnic, aveau loc demonstrații în sprijinul Rusiei¹⁸.

„Deci – scria presa din Chișinău pe 31 iulie –, zarul este aruncat. Ceea ce ieri încă părea îndoielnic și posibil a fi prevenit, astăzi apare ca un fapt de neînlăturat, îngrozitor și înfricoșător: s-a declarat război!”¹⁹. În acele zile, animația cea mai mare se observa în gările feroviare orășenești, unde avea loc îmbarcarea celor mobilizați. Totodată, în rândurile celor care plecau la război domnea veselia și bucuria, iar cei care-i conduceau erau mâhniți. <<În gară este ceva neverosimil, – scria corespondentul ziarului „Golos Chișineva” („Vocea Chișinăului”, n.n.). De fiecare dată se trimit eșaloane de trupe. Soldații merg pe stradă amestecați cu soții și copii, iar când sunt așezați în vagoane, se ridică plânsete și urlete”²⁰.

După ce Germania a declarat război Rusiei, viața în gubernie a început să se schimbe rapid. Pe fondul înaltului patriotism se observau confuzia și panica.

¹⁶ „Bessarabskie guberniskie vedomosti” nr. 77/ 13 iulie 1914.

¹⁷ *Idem*.

¹⁸ „Bessarabskaia jizni” nr. 168/ 22 iulie 1914.

¹⁹ „Bessarabskaia jizni” nr. 165/ 18 iulie 1914.

²⁰ „Golos Chișineva” nr. 204/ 27 iulie 1914.

Dimineața la biroul Băncii de Stat și în unitățile bancare comerciale se strâneau mulțimi de depunători, cerând restituirea banilor. În mulțime erau mulți dintre cei care plecau în armata activă. Mulți dintre cei mobilizați, care aveau depuneri la bănci, administrații financiare și birouri poștal-telegrafice, își transferau economiile pe numele rudelor. În piețele orașenești scădeau prețurile la fructele locale, care în anii precedenți se exportau în cantități mari în Austro-Ungaria. Totodată, creșteau prețurile la mărfurile de larg consum. La sfârșitul primei săptămâni a războiului zahărul s-a scumpit cu 80 de copeici pentru un pound iar ceaiul cu 45 de copeici pe kilogram.

Croitorii, băcanii, măcelarii și unii comercianți au început să ceară de la clienții lor plata datoriilor, refuzând să mai acorde servicii și produse pe credit. Au fost și cazuri când proprietarii unor instituții mici concediau o parte din personal și reduceau salariul lucrătorilor rămași, chiar după primele zile ale războiului.

În așteptarea răniților, la Chișinău a fost instituită infirmeria militară, însă nici după două luni răniții nu începuseră să fie aduși în gubernie. Primul transport cu răniți, trebuia să sosească la 7 octombrie 1914, către orele 17. În așteptarea trenului, în gară s-a strâns o mulțime numeroasă, de câteva mii de oameni. Dar trenul, la care au fost atașate câteva vagoane sanitare, a sosit abia la orele 22.30, iar răniții au fost trimiși cu tramvaiul spre infirmerie.

Publicul își întâmpina concetățenii cu strigătele „Ura”. Cei răniți ușor erau invitați la bufet unde li se servea ceai și dulciuri. Probabil că, odată cu sosirea acestui transport războiul a pătruns definitiv în viața Basarabiei. Fără contact cu linia frontului, gubernia nu putea rămâne deoparte de evenimentele ce aveau loc. Ca și întreaga țară, ea se implica activ în viața complicată a perioadei de război, cu multiple pierderi umane și economice, care au început să fie resimțite încă din primele săptămâni ale lui august 1914.